

кошик кожної сім'ї. Служба екологічного менеджменту як найважливіша служба сьогодні зобов'язана захистити населення від екологічної небезпеки, адже майже всі підприємства уже перетворилися на суттєвих забруднювачів екологічного середовища і про це не заперечить не один керівник підприємства усіх форм власності. Під контролем цієї служби має бути виробництво екологічно безпечної продукції, якісного водопостачання, якісного харчування, захисту дендрофлори, дотримання чистоти населених пунктів та землевпорядкування.

Муниципальна реформа – це заключна ланка моделі альтернативної організаційної структури сільського господарства. Вона допоможе вирішити економічні і соціальні проблеми в єдиному контексті, зробить всі реформи народного господарства більш сприятливими для населення, об'єднає зусилля всіх товаровиробників, робітників переробної та підприємницької діяльності, допоможе ефективно використати необмежений потенціал природи та трудових ресурсів, проявити стимул до праці в усьому агропромисловому комплексі.

Муниципальна реформа при впровадженні її в діяльність досягне кінцевої мети щодо виконання Програми переходу України до ринкової економіки, створить необхідні передумови для забезпечення української політики з питань розвитку форм господарювання в агропромисловому комплексі, підвищить рівень життя, досягне соціальної справедливості, це буде найнадійніша форма організації праці та господарювання в одержанні максимального прибутку.

УДК 33:938

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РИНКУ В АНТИЧНІЙ ГРЕЦІЇ

Л.М.ГАЛАТ – к.е.н., доцент, Херсонський ДАУ

Л.Б.КУЛІКОВА – к.і.н., доцент, Херсонський ДПУ

В економіці України здійснюються глибинні перетворення – формується соціально орієнтоване ринкове господарство. Економічні реформи здійснюються повільно, з протиріччями, великими економічними та соціальними витратами. Проблемам ринку та перспективам його розвитку в Україні присвячено чимало видань, конференцій, дискусій. Науковці, політики, представники влади – намагаються визначити стратегію і знайти конкретні шляхи розвитку ринкових відносин в вітчизняних умовах. В зв'язку з цим стають цікавими і пізнавальними витоки. Історія розвитку такого феномену як ринок і, зокрема, в стародавніх цивілізаціях де різні соціальні явища формувались природним шляхом без зовнішнього впливу, спираючись тільки на економічні інтереси членів суспільства. На думку авторів, найбільш ілюстратив-

ною в цьому контексті є історія розвитку господарства та ринкових відносин в античній Греції з VI по III вв. до н.е., в класичну епоху.

Як свідчить історія, життя стародавніх греків в зазначений період було зосереджено в містах – державах полісах. Тому і особливості товарно-грошових відносин в античному суспільстві визначалися перш за все, структурою громадян поліса, характером взаємовідносин між основними його групами. Сучасні вчені розглядають поліс як громадянське об'єднання, підкреслюючи тим самим дві найважливіші складові в ньому: суспільний характер цієї інституції і її своєрідність, відмінність від усіх інших типів суспільних громад: родових, сімейних, територіальних і т.п. Головною економіко-політичною особливістю цієї суспільної громади було те, що вона ґрунтувалася на античній формі власності, яка відрізнялася від усіх інших і мала двоїстий характер, в ній поєднувалися державний і приватний принцип власності. Крім того, економічні відносини між громадянами поліса визначалися ще і структурою його суспільства, а вона була достатньо складна. Так, Аристотель в "Політиці" відрізняє 5 основних груп населення міста – поліса: більшість мешканців полісу складали землевласники, які самі виробляли продукти харчування; наступними були ремісники-деміурги, які займалися виготовленням різних виробів, третє місце в соціальній ієрархії займали купці-оптовики та дрібні торговці; четверте – фети, котрі виконували сезонні роботи, або працювали по найму на поденщині; до п'ятої категорії належали військові. Раби були відокремлені в особливу категорію, оскільки вони не були громадянами. Усі групи населення, які не мали прав громадянина відокремлювалися від прав власності на землю. Існувала і зворотня залежність – якщо власник втратив економічне право володіння землею, то разом з цим він втрачав і політичне право. Поліс виступав як головний власник землі. Важливим є і те, що основний економічний принцип полісу полягав в ідеї – автаркії, тобто самозабезпечення.

На початку класичної епохи соціально-економічне життя в полісах було організовано як натуральне господарство громадян землевласників, зі значним використанням рабської праці. Використання рабів дозволяло виготовляти надлишки продукції в окремих господарствах. Цю продукцію землевласники продавали на місцевих ринках. Все ж через деякий час в грецьких полісах дуже швидко з'являються і розвиваються несільськогосподарські галузі економіки. Зростання потреб селян в продукції ремісників стимулювало розвиток ремісництва. Продовжується подаліше поглиблення розподілу праці серед ремісників, а також в ремісничих майстернях по окремим операціям. Достатньо ілюстративно подають ці процеси стародавні літератори та філософії у своїх творах. Так, в комедіях Аристофана представлено

показовий перелік професій арійських ремісників: каменяр, лісоруб, коваль, чоботар, сукновал, пекар, сировар, дубильщик, чесальщик вовни, ювелір, гончар, ткач, мукомел, кожум'яка, килимкар. Цей перелік доповнюють деякі категорії чорноробів при майстернях: носильники цегли. Показовим є і те, що в деяких професіях спеціалізація виробництва поглиблювалась, що свідчить про більш глибокий розподіл праці. Так, крім столярів згадуються майстри по виготовленню колес, ліжок; серед ткачів відокремлюються майстри по фарбуванню; серед керамістів – майстри по виготовленню ліхтарів; серед зброярів – майстри по виготовленню списів. Розподіл пралі в ремісничих майстернях ілюструють малюнки на аттичній кераміці: наприклад, один чоловік працює за гончарним колом, другий – формує вазу, третій – художник – розмальовує посуд, біля обпалювальних печей також зайняті два чоловіки, котрі виконують різні функції. Крім того, можливо, що деякі майстерні спеціалізувались на виготовленні окремих видів посуду, про що свідчить безліч термінів які використовувались для назв професій пов'язаних з керамічним виробництвом у стародавній Греції. Важливим є також і те, що у V в. до н.е. в Афінах здійснюється певна концентрація в керамічному виробництві. В деяких майстернях працювало до 20 художників. Цей процес супроводжувався змінами в конструкції печей для обпалювання керамічних виробів. Якщо в VI в. вони були круглі (діаметр 1,2-1,5 метра, то в V в. – прямокутні – до 4,5 метрів в довжину). Такі зміни явно свідчать про наміри збільшити випуск продукції та про поглиблення розподілу праці в окремих майстернях. Таким чином можна стверджувати, що в Афінах класичної доби було досягнуто високого рівня розподілу праці та глибокої спеціалізації в ремеслах. Це дозволяє зробити висновки, що ремісницькі майстерні виготовляли значні партії товарної продукції.

Масштаби спеціалізації окремих виробників – ремісників та селян, сприяли не тільки розвитку ринку, а й поглиблювали спеціалізацію і розподіл праці у сфері обміну та послуг. Цю тенденцію підтверджують свідчення античних філософів про різні професії торговців. Згадуються зокрема, торговці хлібом, медом, овочами, рибою, зброєю, птицею, благовоніями і, нарешті, рабами, а також старйовщики, лазники, цирульники, лікарі. Важливим свідченням розвитку товарно-грошових відносин у стародавній Греції є свідчення про характер товарів, котрі продавались і купувались на ринках. Цей список у Арістофана - автора відомих комедій, хоча і випадковий, все ж достатньо значний: борошно, зерно, мед, вино, яйця, здоба, птиця (гуси, крапиви́ники, нерки, качки, сороки, голуби, перепела), риба, сир, дрібна живність, олія, часник, м'ята, приправи, та інше. Не менш представницький перелік непродовольчих товарів: критський та кімврський одяг, хі-

тони, хламіді, плащі, сандалії, перські та лаконські чоботи, кераміка, килимки, вовна, мілетські килими, сардський пурпур, лаконський замок, дрова та вуглики. Слід зазначити, що товарно-грошові відносини в грецьких полісах розвивалися як поміж окремими громадянами, так і між різними містами мали розвиток (сіцилійський сир, мілетські килими, родосска олія), а також між метрополією і апоїкіями (деревина, метали; хліб), Грецією та негрецьким світом (перське взуття, сардський пурпур) і т.і. Становлення апоїкій та розвиток торгівлі з негрецьким світом значно вплинули на економіку Еллади. Посилилась товарна спрямованість як у сільськогосподарському виробництві, так і в ремеслах найбільш розвинутих полісів Греції. З кінця VII початку VI століття в ремісницькому виробництві найважливіших економічних центрів Греції настав злам: розвивається виробництво серійної продукції, в першу чергу керамічної, що свідчить про розвиток виробництва не на замовлення, а на ринок. Показовим є і те, що в цей час здійснюється окремі технічні та технологічні винаходи того часу. З цей же час в розвинених містах Греції з'являються перші гроші – монети. Перші монети починають карбувати з електрону в VП-VI вв. до н.е. Пізніше, в V-IV вв. до н.е. карбують монети з золота та срібла з зображенням на них звірів, символів міст, портретних зображень правителів. Уже в ті часи держава гарантувала чистоту та вагу металу. З початку монети з'явилися в острівній частині, а пізніше в материковій Греції. Таким чином розвиток торгівлі, зростання її об'ємів спричинили появу грошей, а їх поява сприяла подальшій активізації та розширенню торгівельних операцій. Все ж гроші в цей період виконують лише деякі функції: міри вартості, засобу обігу, та в певній мірі засобу накопичення.

Наприкінці У століття греко-перські війни змінили орієнтацію грецької торгівлі зі сходу на захід, від малоазійських полісів до західних полісів-Балкан, Сицилії, частково на південь – Італію, Іспанію, Північну Африку, а також північний схід – Причорномор'я. Об'єднання багатьох грецьких громад в Афінську архесприяло розвитку посередницької торгівлі. Центром посередницької торгівлі стали Афіни, які мали вдале географічне розташування. Центром транзитної торгівлі та просування товарів став афінський порт Пірей. Значний обсяг серед імпорту займало зерно, об'єктом експорту були предмети афінського виробництва: металовироби, кераміка, зброя, предмети розкоші і т.і. З Піреї були розташовані великі склади, де зберігались товари, верфі, майстерні, банкірські та нотаріальні контори, були також готелі, постоялі двори для приїжджаючих купців. Афіни, – читаємо у Ксенофонта, з точки зору морської торгівлі та судноплавства – саме бажане та саме прибуткове місто. Перш за все воно має чудові та без-

печні гавані; де є змога зупинитись під час шторму. Потім в більшості інших міст кожного разу треба набирати нову поклажу, тому що монета цих міст зовсім непотрібна поза своїми межами, а в Афінах не тільки безліч предметів для завантаження кораблів, а також, якщо торговець не захоче завантажувати корабель новими товаром замість свого, то він зможе вести самий чистий товар (гроші), тому що, де б він не продав афінське срібло, він скрізь отримав більше. Крупна посередницька торгівля далеко не вичерпувала усіх видів комерційної діяльності стародавніх греків.

Розвивалась і роздрібна торгівля. В усіх містах Греції існувала велика кількість дрібних торговців, розножчиків, продавців парків, утримачів і арендаторів палаток, лавочників. Головним місцем їх торгівлі були торговельні місця для торгівлі тими чи іншими товарами: рибою, олією, вином, керамікою, бобами і так далі. Таким чином, можемо зазначити, що розвиток товарно-грошових відносин, масштабів торгівлі спричинили формування розгалуженої інфраструктури, що створило гарні умови для подальшого розвитку ринку і торгівлі.

В V-IV віках до н.е. в торгівлі відокремлюється її особливий вид – торгівля грошима (лихварство). Лихварі давали позики під заставу земель (земельна позика), міських будинків (міська позика) суден та товарів, які на них привозили (морська позика). Рабське виробництво, накопичення капіталів в торгівлі та перехід на грошові розрахунки спричинили значне зростання лихварства. Уже в солонівську епоху багато землевласників знаходились у кабалі у евпатридів і плутократів. В наступні епохи, під час пелопонеської війни, і пізніше, при постійних кризах і нестабільності грошей лихварство розрослося до загрозливих для тогочасного суспільства розмірів. Дрібні землевласники брали позики, продавали, заставляли та перезаставляли свої ділянки, перетворюючись в постійних боржників у лихварів. Лихварством займались здебільше власники обмінних лавок (трапез), так звані трапезити (трапедзити). Здебільшого трапезитами були метеки (іноземці), вільновідпущені, траплялись навіть раби.

Діяльність еллінських трапезитів розгорнулась в кінці VI, особливо, в IV ст. до н.е. Вона охопила широкі верстви населення у всіх містах еллінського світу. Основною економічною функцією трапезитів був розмін грошей. Ця функція була дуже важлива для суспільства, тому що в обігу у грецькому господарстві було багато різноманітних монет, значна частина з яких – фальсіфіковані. На основі розміну та зберігання грошей впродовж деякого часу з'явилися інші Функції трапезитів – переказ грошей з одного рахунку на інший. Масштаби і значення цього явища підтверджують застереження античних авторів. "Перекази, зазначається в промові Ісократу "Про трапезитів", слід ро-

бити через трапезитів, щоб запобігти небезпеці, котра може трапитись з грошима під час плавання". Операції грецьких трапезитів були чисельні, різноманітні. Цікавим є і той факт, що трапезити разом з обмінними операціями займалися і ремісництвом, торгівлею та іншим.

Найбільш розповсюдженою фінансово-лихварською операцією в приморських містах Греції були морські позики, тобто запозичення грошей під заставу товарів або великі (морські) відсотки, які сплачувались судовласникам. Вони складали від 10 до 36%. До цієї основної операції додавалось безліч дрібних угод і махлювань. Брехня, підробки, наклепи, доноси були змістом нескінченних дрібних та великих судових справ, відомості про які ми знаходимо у грецькій літературі IV ст. до н.е. із промов ораторів бачимо, що крім повернення грошей під морські відсотки були також спекуляції і на грошовому курсі, що було дуже вигідною справою при великій кількості різноманітних грошей. Розвиток грошових операцій призвів до розширення і розповсюдження спеціальних інституцій – міняльних лавок (трапез) які ставали своєрідними банківськими конторами.

Упродовж усього періоду античності в Греції одне з перших місць серед тодішніх підприємців-банкирів та лихварів займали жреці грецьких храмів. Храми надавали позики не тільки приватним особам, але й цілим містам-державам. Грецькі храми були великими земельними власниками, керували господарством, мали власні будинки, ремісницькі майстерні, велику кількість власних храмових рабів і арендаторів. Храми виконували і роль посередників між дрібними громадами, які постійно ворогували і воювали між собою, а також надавали змогу торгувати на храмових ярмарках. Наймогутнішими храмами відомими на весь світ були такі - храм Артеміди в Ефесі, Зевса в Олімпії, Афіни-Промакос (Парфенон), Дельфійський храмовий комплекс та інші. Крім усіляких спекуляцій і доходів з торговельних операцій і майстерень у храми надходило багато грошей і речей які збиралися як "священі податки". В грецьких полісах не існувало жодного виду власності, жодного виду робіт, з яких би не брали священний податок на користь того чи іншого храму, або святого місця. З глибокої давнини, коли ще тільки засновувались міста і розподілялась земля між власниками громад, ватажками-басілеями і храмами, завжди відокремлювалась спеціальна "священна ділянка" землі. Коли збирали плоди, підраховували кількість приплоду з худоби, виходили заміж, вигравали, відпускали на волю рабів – у всіх випадках, пов'язаних з економічними інтересами громадян, певна частина доходів відраховувалась на користь храму. Найбільш значні доходи храми отримували коли проходили всегрецькі свята – Великі Панафінеї, Елевсинські містерії, чи спортивні змагання – Олімпійські ігри. Під час свят (а вони

тривали від кількох днів – до тижня і більше) організовувались ярмарки, які приносили значні доходи від усіляких зборів з продаж, з покупок і торгівельних угод.

Таким чином, можемо підсумувати, всі ці відмінні риси давньогрецької економіки та ринку з'явилися не випадково. Особливості економіки та ринкових відносин впливали з наявності античної форми власності та рабоволодіння, що дозволяло виробляти в окремих господарствах продуктів більше за власні потреби і спрямувати їх на ринок. Обмеженість родючої землі для землеробства, та як наслідок – нестача зерна, і поряд з цим, вигідне географічне розташування багатьох грецьких полісів сприяли активному розвитку торгівлі з негрецьким світом. Концентрація господарського життя в містах полісах сприяла глибокому розподілу праці і на цій основі розвитку ремесел, торгівлі, послуг. Значна диференціація обмінних операцій та розгалуженість виробництва призвели до відокремлення різних видів діяльності – лихварство, оптова торгівля, розмін грошей та інше.

Отже аналіз найважливіших засад давньогрецького господарювання свідчить про розвиток ринкових відносин. Все ж давньогрецьку економіку не можна назвати економікою ринкового типу, тому що значне місце в ній все ж займало натуральне господарство. Крім того, сильні державницькі засади спонукали людей діяти спираючись не тільки на економічні інтереси, як в економіках ринкових, а керуватись, також, інтересами громади, міста, – це обмежувало розвиток ринку.

УДК 338.5

ПРО НАПРЯМОК МАРКЕТИНГОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У ВИВЧЕННІ РИНКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ

С.А.ЧЕХОВ – м.н.с., Кримська державна с.-г. дослідна станція

Ринок сільськогосподарської продукції – одна з найскладніших ринкових систем.

Складність вирішення задачі однакового забезпечення населення продуктами харчування визначається його життям покупною спроможністю, зростом цін, недостатню кількістю якісної сировини.

Низький рівень виробництва продуктивних товарів визначається слабким фінансовим станом основної маси сільськогосподарських і переробних підприємств, відсталою матеріально-технічною базою.

Забезпечити населення сільськогосподарською продукцією дозволить створення економічних умов для ефективної діяльності підприємств агропромислового комплексу з різними формами власності і